

1909 Türk Karşı Devrimi¹

Çevirenler: Cüneyt AKALIN^(*)
Emre ALPMAN^(**)

İstanbul'da Görev Yapan Fransız Diplomat Auguste Boppe'un² Eşine Gönderdiği Mektupların Ortaya Çıkardıkları

Giriş

İstanbul'daki Fransız elçiliğinde müsteşarlık yapan Auguste Boppe'un 1909'da, Paris'teki eşine 13 Nisan ile 15 Mayıs arasında geçen karşı-devrimci dönemde yazdığı onaltı mektup³ çok önemli tanıklıklardır. Çünkü, sonuç olarak II. Abdülhamit'in düşüşüne yolaçacak olan belirsiz günlerdeki dalgalanmaları, Boppe nerdeyse saat be saat notetmişti. Burada sunulan mektuplar, bu mektuplardır.⁴

---

^(*) Yard. Doç. Dr. Galatasaray Üniversitesi

^(**) Doktora öğrencisi, Galatasaray Üniversitesi

¹ Bu belgeler, Fransız "*Revue d'Histoire Diplomatique*" dergisinin 1994/3 sayısında "*La Contre-Révolution Turque D'Avril 1909*" adıyla yayımlanmıştır.

² **Auguste Boppe** (1862-1921), kariyerine 1890'da konsolos olarak İstanbul'da başlamış, 1895'te ve 1905'te, üçüncü katip ve birinci katip olarak yine İstanbul'da görev yapmıştır. Müsteşar olarak görev yaptığı bu dönemde Boppe, gözlerinin önünde cereyan eden olayları en iyi değerlendirebilecek kişilerden biridir.

³ Bu mektuplar özel arşivlerde bulunmaktadır. Bu mektuplaşmanın, yayınlanmasında sakınca görülen kimi pasajları çıkartılmıştır. Bu durumlar her defasında (...) işareti ile belirtilmiştir. Mayıs 1909 tarihli mektuplar apolitik oldukları için seçkiye alınmamıştır.

⁴ Jön-Türk karşıtı bir gazeteciye yapılan bir suikastten sonra, askerlerin ve medrese öğrencilerinin isyanı patlak vermiştir.

1909 Nisan'ındaki tarihsel günleri daha iyi kavramak için Türk politikasının XIX. yüzyıldaki evrimini kısaca belirtmek yararlı olacaktır (...)⁵

*Pera, 13 Nisan,
Salt*

Size Pallavicini⁶ ile yediğim yemeği anlatmayacağım; çünkü, bugün daha vahim olaylar oldu: Tıpkı Temmuz ayındaki gibi, öngörülememiş bir devrime tanık oluyoruz.

Bu sabah Türk gazetelerini okuyan yardımcım şunları söyledi: "*Korkuyoruz, silahlı askerler, saflar halinde ve subaysız olarak İstanbul'a gidiyorlar. Her yerde korkunç bir panik var.*"

Hemen Marcel Cuinet'yi⁷ haberdar ettim; tüm sabahımız haber arayışı içinde geçti. Bu bir devrim; din kurallarına bağlı kalmadan yönetimi sürdüren ve kimi çevreleri kızdıran reformları yapan Komite'den⁸ hoşnutsuz askerler ve softalar⁹ gösteriler yapmak için İstanbul'dalar. Meclis'in önünde ve Sultanahmet Meydanı'nda toplanan bu kişiler Jön-Türklerin değer verdiği sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın¹⁰, Harbiye Nazırı Ahmet Munar

---

⁵ Catherine Boppe-Vigne tarafından kaleme alınan "Giriş" bölümü, Türkiye'de liberal düşüncelerin gelişiminin Yeniçeri Ocağını kaldırmayı göze alan II Mahmut'la başladığını belirterek konuya giriyor, Osmanlı tarihinin son dönemini özetledikten sonra, sözü II Meşrutiyet'in ilanına getiriyor ve şöyle son buluyor: "... Padişahın boyun eğişi görünürdedir. Padişah, 1909'da, amacı İttihat Terakki'nin adamlarını hükümetten uzaklaştırmak ve iktidarı yeniden ele geçirmek olan bir karşı-devrimci darbe örgütler." Bu mektuplarla o günlerde İstanbul'da Fransızca yayımlanan gazetelerin makaleleri arasındaki paralellik çarpıcıdır; ne yazık ki sansür, o makaleleri kesip biçerek, tarihsel değerlerine zarar vermiştir.

⁶ **Pallavicini**, Türkiye'deki Avusturya-Macaristan elçisiydi

⁷ **Marcel Cuinet**, 8 Eylül 1866'da doğdu, Doğu Dilleri Okulu'ndan mezun oldu. 1893'te İstanbul'da, 1895'te Kahire'de çevirmenlik öğrencisi. 1907'de İstanbul'a ikinci çevirmen olarak atandı.

⁸ "*Komite*"den İttihat ve Terakki Komitesi kastediliyor. Komite'nin tarihsel liderleri Talat, Ahmet Rıza, Cemal, Cavit Bey, Niyazi bey ve Enver Paşa idi.

⁹ Medrese öğrencileri.

¹⁰ **Hüseyin Hilmi Paşa**, Eski Rumeli müfettişi, Padişahın 1902'den beri Makedonya'daki temsilcisi, Jön-Türklerin değer verdiği biriydi.

Paşa'nın¹¹ ve Meclis başkanı Ahmet Rıza'nın¹² istifasını istiyorlar. Bu sırada İttihatçılara bağlı birlikler Seraskerlik'in¹³ önünde birikiyorlar. Öğleye doğru her iki taraf da yerini almış durumda. Pera (Beyoğlu)'da büyük bir hareketlilik göze çarpıyor ama panik yok. Düzenli birlikler halinde geçen, onbaşlıların, çavuşların komutasındaki birlikler İstanbul'a doğru gidiyorlar.

Haber alabilmek için Cercle'de, bu sabah gelen Steeg'le¹⁴ ve milletvekili kardeşiyle birlikte yemek yiyeceğim. Etrafta çelişkili söylentiler dolaşiyor. Lazkiye milletvekili Emir Aslan¹⁵ bizim masamıza oturuyor. Gergin görünüyor ama İttihat ve Terakki'nin olayların üstesinden gelebileceğini düşünüyor. İstanbul tarafına doğru gitmek üzere bizden ayrılıyor.

Öğleden sonra iki ile altı arasında haberler gelmeye başlıyor. Ordu tümüyle harekete geçmeye hazır... Selanik'ten gelen avcılar (avcı taburları) da buna dahil ve Harbiye Nezareti'ne bağlı birliklerle birlikte hareket ediyorlar. Bu baskılar altında kalan kabine istifasını veriyor. Kamil Paşa'nın¹⁶ Sadrazam ve Nazım'ın¹⁷ Harbiye nazırı olacağı söyleniyor. Olup biteni ancak yarın öğrenebileceğiz.

Şimdiye kadar herhangi bir kargaşa meydana gelmedi. Askerler "*Padişahım çok yaşa*" diye bağırıyor. Umalım ki, bu onlara yetsin ve geçmişte Abdülhamit'in katibi İzzet'in¹⁸ ve sırdaşı Selim Melhame'nin¹⁹ başına gelenler gibi aşırılıklar olmasın. Komite üyelerinin arandığı söyleniyor. Bu

¹¹ **Ahmet Muhtar Paşa**, Almanya'da eğitim görmüş bir subaydır. Birçok isyan hareketinin bastırılması sırasında, özellikle Bosna-Hersek'te ün yaptı. Eski rejimde ordu komutanıydı, İttihat ve Terakki tarafından Bahriye Nazırlığına getirildi (mülkiye'nin notu: Harbiye Nazırı Ahmet Muhtar Paşa değil, Ali Rıza Paşa'ydı).

¹² **Ahmet Rıza**, 1859'da doğdu 1930'da öldü. Muhalefetin kurucularından biridir. Paris'te önce "Meşveret" gazetesini, sonra İttihat Terakki'yi kurdu. 1908 Devriminden sonra Meclis başkanlığına getirilecektir.

¹³ Harbiye Nezareti (mülkiye'nin notu: Harbiye Nezareti Beyazıt'taydı).

¹⁴ **Steeg**, 11 Temmuz 1865'te doğdu. Tunus'taki ve Selanik'teki konsolosluk kariyerinden sonra, 1905'te Makedonya'da mali temsilci olarak görevlendirildi. 1909'da Türk hükümetinin emrine verildi (mülkiye'nin notu: Cercle d'Orient).

¹⁵ **Emir Aslan**, Lübnan kökenli bir Dürzî idi. Parlamento'da Lazkiye milletvekilliği yapıyordu.

¹⁶ 1832'de Kıbrıs'ta doğan Kamil Paşa, İngiltere ile yakınlaşma yanlısıydı. Eski İzmir valisi olan Kamil Paşa bir çok kez sadrazamlık yapmıştı.

¹⁷ **Nazım Paşa**, Eski Saint-Cyr öğrencisi. Abdülhamit terörü sırasında hapse atılmıştı. Jön-Türk Devrimi'nden sonra, İstanbul'da konuşlanan 1. Ordu'yu yönetmişti. Daha sonraları Enver Paşa tarafından katledilecektir.

¹⁸ **İzzet**, Abdülhamit'in ikinci sekreteriydi.

¹⁹ **Selim Melhame**, Lübnan'lı Marûnî kökenli, Padişahın sırdaşı, Tarım, Madenler ve Orman Bakanıydı.

arada Emir Aslan'ın İstanbul tarafında öldürüldüğü haberi geldi. Tanin²⁰ başyazarı Hüseyin Cahit'e benzediği için öldürülmüş. Bir iki subayla birlikte günün kurbanı o oldu. Zavallı Emir, zeki ve ince biriydi.

Bugün akşam yemeğini İsmail Cenani ile bizde yiyeceğiz.²¹

Tabii, gelmedi. Siegfried'le²² biraraya geldim ve şimdi size bu mektubu yazarken, Elçi,²³ Madam ve Mösyö Feer'le²⁴ briç oynuyor. İstanbul tarafından zaman zaman çok şiddetli alkış sesleri yükseliyor. Bunlar, çeşitli kitaplardan, hatta İstanbul'un dışından harekete katılmak üzere gelen askerleri karşılayanların sesleri. Bu askerler bütün gece ne yapacaklar, yarın ne yapacaklar? Umarım ki, onlara bir sadrazam bulunur da, yatışırlar.

Türkleri bilirsiniz; Türkler şu anda bizimle ilgilenmiyorlar. Bu devrim sadece onları ilgilendiriyor ve öyle sanıyorum ki, Avrupalıların kaygılanmak için bir nedeni yok (...).

Çocuklarla birlikte burada olmadığımıza memnunum. Bugünlerde onları dışarı çıkarmamanız için size yalvarırdım. Onları buraya getirdiğinizde herşey yatışmış olur; tabii eğer Komite küçük bir devrim daha yapıp Kamil'in yerine birini geçirmezse. Burası çok şaşırtıcı bir ülke. Ne büyük sürprizler oluyor. Tüm bunları ancak çok cin biri açıklayabilir. Dün akşam Avusturya sefirinin yemeğinde Rıfat Paşa²⁵ ile birlikteydim. Kendilerine öyle güveniyorlardı ki (...) gerçeklerden kopuktular...

Saat akşamın onbirbuçuğu; yazmayı kestim... Silahlar konuşmaya başladı. İstanbul tarafında şiddetli çatışmalar oluyor... Salvo atışları var ve galiba mitralyöz sesleri de geliyor. İyi ki çocuklar burada yok. Köprü açıldı. Madame M. evine nasıl dönecek? Elçilikte mi yatacak? En trajik olaylarda her zaman garip anlar olur; Köprü'nün sonu işte böyle bir an.

---

²⁰ İttihat ve Terakki'ye yakın gazete.

²¹ İsmail Cenani Bey, 1910'da Paris'e davet edilen toptancı tüccarlar heyetinin başı.

²² Robert Siegfried, 1883'te doğdu, 1908'de Bakanlık nezdinde, sonra İstanbul'da elçilik yaptı.

²³ Görevdeki elçi M. Constans'dı. Avukat formasyonluydu. Milletvekilliği, Çin'de ve Çin Hindi'nde görev yaptıktan sonra, içişleri bakanlığını üstlenmişti. İnançlı bir Abdülhamit yanlısıydı. Clamenceau tarafından korunuyordu.

²⁴ Çevirmen

²⁵ Rıfat Paşa, Londra'da ve Berlin'de elçilik yaptı. 1909 sonbaharında Dışişleri Bakanlığına getirildi.

Saat, sabahın bir otuzu... Silah sesleri bir saatten fazla sürdü. Sonra, münferit atışlar uzun süre devam etti. Büyük bir şaşkınlık hüküm sürüyor... Herkes silah ve cephane arıyor. Komşular elçiliğe sığındı... Saat ikiye doğru on askeriyle devriye gezen bir subay elçiliğe uğradı ve şunları söyledi: "Kaygılanmayınız. Birşey yok... Askerler sevinç gösterisi için havaya ateş ediyorlar. Padişah, tüm isteklerini karşıladı ve Harbiye nazırlığına getirdiği Mareşal Ethem Paşa'yı²⁶ mesajını iletmek için onlarla görüşmeye yolladı."

Bir süre sonra, gerçekten de İstanbul tarafından gelen askerlerin, başlarında bando olduğu halde, ateş ederek Pera sokaklarından geçtikleri görülüyor (...).

O gece tam olarak neler oldu? Bu, belki yarın ortaya çıkacak. Her hâl ve kârda bu birkaç saat hiç de sıradan değildi.

*Pera, 14 Nisan,
Çarşamba*

Uyandığımda, Konstantinopl'un varolmaya devam ettiğini gördüm. Hâlâ biraz kaygı var; çünkü, insanlar o gürültü savaşının bir sevinç gösterisi olduğunu anlamakta güçlük çekiyorlar. Askerlerin yeni bir sadrazamı var: Tevfik Paşa²⁷. Mareşal Ethem Paşa Harbiye Nazırlığına getirildi. İttihat Terakki Komitesi çevreye dağıldı. Yandaşı olduğu gazeteler bugün yayımlanmadı. Ne yıkım ama!...

*Pera, 17 Nisan,
Cumartesi, Saat: 08.30*

Size çarşamba günü Orient Express'le yolladığım mektupta, salı gününün kimi beklenmedik olaylarını ve salıyı çarşambaya bağlayan tarihsel geceyi anlatmıştım. Bıraktığım yerden devam ediyorum.

Çarşamba sabahı panik oldukça büyüktü... İstanbul'un görünümünü kötüydü ve yollarda 1896'da²⁸ görülenlerin aynısı çetelerin dolaştığı görül-

²⁶ **Ethem Paşa**, II. Abdülhamit'in düşük kardeşi Murat'ın Fransızca öğretmeni idi. 1876'da dışişleri bakanlığı yapmıştı. (**mülkiye'nin notu**: Bu bilgiler yanlıştır. Ethem Paşa, 1897 Osmanlı-Yunan savaşı kahramanıdır)

²⁷ **Tevfik Paşa**, Türkiye'nin Berlin'deki eski elçisi, II. Meşrutiyet'in ilanından önceki son dışişleri bakanı. Jön-Türk Devriminden sonra da o göreve ilk getirilen kişi.

²⁸ 1896 Ağustosunda yirmi kadar Ermeni militan, soydaşlarının uğradığı katliamlara Avrupalı güçlerin dikkatini çekmek için İstanbul'daki Osmanlı Bankası'nın genel merkezini işgal eder. Bunun üzerine, 26 ile 30 Ağustos tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilen Ermeni avında 7000'den fazla kurban olacaktır.

yordu. Askerler, başlarında subaylar olmadığı halde, gruplar halinde geçmeye devam ediyorlardı. Subayların başına gelenlerle ilgili olarak çok çeşitli söylentiler dolaşıyordu; askerler havaya ateşi sürdürüyorlardı. Birkaç kaza oldu ve askerlerin sevincine kurban gidenler yerlerden toplandı.

Öğleden sonra kentin görünümü aynıydı ve aynı silah sesleri duyuldu. Ama bir süre sonra artık bir sadrazamın (Tevfik Paşa) ve bir Harbiye Nazırının (Ethem Paşa) olduğu, kolordu komutanlığının Nazım Paşa'ya^(*) verildiği öğrenildi. Bu iki paşa kışmaları, kamusal alanları dolaşiyor, askerleri sokaklardan uzaklaştırıyorlar. Akşamın sekizinde tüfek sesleri durdu (...).

Perşembe: Kabine ve Meclis toplanmaya çalışıyor ve neler olup bittiğini anlamaya başlıyoruz. Aylardır çok çalışan astsubay ve erlerin gözlerden uzak kalan hoşnutsuzluğu; 1908 devrimini gerçekleştiren mektepli subaylarca kenarda tutulan alaylı subayların rahatsızlığı; mekteplilerin kendi adamlarından kopuk, onların dinsel gelenek göreneklerinden uzaklaşan aşırı kırıncı tavırları.

Dinsel unvan almak için Meclis'in kendilerine dayatmak istediği sınavdan, bu eski devirden beri uygulanmayan yöntemden, softaların hoşnutsuzluğu; İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinin dinsel konulara ilgisizliğinden rahatsız olan ulemanın kızgınlığı.

Komite'nin düşmanı gazetecinin²⁹ öldürülmesi sonrası basında başlayan ve Komiteciler aleyhine her isteyen herşeyi söylediği şiddetli polemiklerin yarattığı gerginlik. Geçen cumartesi, Komite'nin Meclis'e sunduğu hükümdar ödeneğinin (hazine-i hassa) ve Şehzadelere verilen paranın kısılması önerisinin Yıldız'da³⁰, Sultan ve çevresinde yarattığı rahatsızlık.

İşte birçok neden. Bilinmeyen ise, erlerin nasıl harekete geçtikleri ve taleplerinin listesini onlara kimin verdiği. Bütün hareket sözüm ona anayasa ve din adına yapıldı. Ulema, anayasaya uyulacağına, amaçlarının dinsiz ve onursuz kişileri iktidardan kovmak olduğuna dair yeminler ediyor. Öyle sayıyorum ki, bu güzel açıklamalar görüntüyü kurtarmak için yapılmakta; iki veya üç gün içinde bütün bunların tahmin edebileceğiniz kişi tarafından "düzenlendiğini" ve anayasanın tehlikede olduğunu göreceğiz.

(*) mülkiye'nin notu: Nazım Paşa kolordu komutanlığına değil, 1. Ordu komutanlığına getirilmişti.

²⁹ Arnavut kökenli, Serbesti Fırkası'na yakın gazeteci **Hasan Fehmi**, 7 Nisan 1909'da Karaköy Köprüsünde öldürüldü. Bu nedenle 13 Nisan'da ayaklanan askerlerin ve medrese öğrencilerinin yanında, katillerin bulunmasını isteyen Arnavut muhafızlar bulunuyordu.

³¹ Yıldız, o dönemde padişahın sarayıydı.

Çarşamba ve Perşembe günleri Jön Türklerde büyük bir korku vardı. Önderleri, nasıl olduğunu bilemediğimiz bir şekilde şehirden ayrıldılar. Askerler tarafından aranan Mahmut Muhtar Paşa kaçabildi³¹ (çünkü hareketi şiddetle bastırmak istemişti ve bunu Salı sabahı gerçekleştirebilirdi de). Ancak, Komite'yi destekleyen birçok genç subay tehdit altında, içlerinden bazıları öldürüldü. Du Chaffault³² dün bunlardan birini, koşullarını size daha sonra anlatacağım şekilde, kurtardı. Birçok Türk, jurnal döneminin yeniden başladığı inancında şehri terk ediyor; gemiler kaçanlarla dolu.

Cuma: Şehir çok sakin. Hâlâ tek tük olaylar yaşanıyor. Bunun yanında zihinler çok karışık. İnsanların birbirlerine aktardıkları çeşitli söylentiler üzerine tahmin bile yürütemezsiniz. Haber almak için bize yapılan başvuruları karşılamakta ve insanları rahatlatmakta zorlanıyoruz; çünkü, ne dersek diyelim, Selanik'in bombalandığından, İngiliz ve Rus donanmalarının boğazda olduğundan, ulemanın cihad ilân ettiğinden, başkentteki kuvvetler ile Makedonya ordusu (Hareket Ordusu ç.n.) arasında bir harbin eli kulağında olduğundan eminler. Bütün bu tuhaf hikayeleri anlatırken de bahçelerinden veya taraçalarından topladıkları mermi kovanlarını gösteriyorlar. Hepsi ölümden son anda kurtulmuş sanki, İstanbul'da gece yaşanan büyük harbin heyecanını durmaksızın anlatıyorlar. Ne hayal gücü! Yine de haberlerin doğru olanları bütün bu yanlış haberleri doğurmaya yetiyor.

Anadolu'da durum çok kötü. Burada olup bitenler öğrenilir öğrenilmez orada karışıklıklar çıkacağı kesin. Adana'da Türk ve Ermeniler arasında çatışmalar, daha sonra yağmalar, yangınlar ve kıyım oldu. M. Godard³³ oralarda ve ben çok endişeliyim.

Beyrut'ta Dürzîler şu zavallı Emir Aslan'ın öldürülmesinden dolayı çok kızgınlar. Son olarak da Makedonya'da büyük kaynaşma yaşanıyor. Buradaki değişikliği kabul etmeyebilirler. Birkaç birliğin Konstantinopl'a doğru harekete geçtiği kesin, ama daha önce de olduğu gibi, ulema tarafından yönlendirilen askerin subaylarını terk etmeyeceği ne malum?

Gördüğünüz gibi, duruma ilgisiz kalmak imkansız. Üzerinde çalışacak o kadar şey olması ne mutluluk, ancak bütün bu işlerin bildiğiniz kişi tarafından bir o kadar kötü yapılması ise ne yazık. Dün size yazamadım: (...). Bū-

---

³¹ **Mahmut Muhtar**, İstanbul Garnizonu'nun komutanıydı.

³² Hakkında bilgi yok.

³³ **Godard**, Osmanlı Nafia Nezareti hizmetindeki Fransız mühendis.

tün gün boş anım olmadı. Akşam yemeğinden sonra da Siegfried ile şifreleri çözmek gerekti (...).

Endişelenmeyin. Çevrenizdekileri de yatıştırın. Gauvain³⁴, Gaulis³⁵ ve Taigny'ye³⁶ iki mektubumdan haberleri aktarın.(...).

*Pera, 19 Nisan,
Pazartesi*

Ne olursa olsun, Orient'la size bir iki kelime gönderiyorum. Daha uzun yazacağım ve yarınki Romanya treni ile size göndereceğim tabii ki. Durum değişti. Makedonya ordusunun gelişi burada öyle bir etki yarattı ki karşıdevrim bitmiş görünüyor. Yarın Niyazi³⁷ ve Enver³⁸ burada olacaklar. Her şeyin olaysız, sade bir şekilde geçeceğine inanıyorum. Ne güzel bir macera! Malum kişinin zaferi kısa sürdü. Burada kesin bir fırsat doğdu, Taigny'nin o kadar istediği değişimi yapmak gerekiyor.

Olaylar, geçen yılın Temmuzundan da daha hızlı şekilde geliyor. Burada haftalar hatta aylar gibi geçen günler yaşıyoruz. 13'ündeki hareketleri, Komite'nin dağılmasını, Yıldız'ın adamlarınca iktidarın ele geçirilmesini size yazdım. O günler gazeteler ağız değiştirmişlerdi; eski dönemin stili hakimdi. Her yerde jurnalcilerin tekrar işbaşında olduğu hissediliyordu. Kimse konuşmaya cesaret edemiyordu, uzaktan ya da yakından Komite ile temasta olanlar arasında gerçek bir terör esiyordu. Son aylarda düşüncelerini özgürce ifade edenler, söyledikleri sözlerin kendilerini ortadan kaldırmak isteyenler tarafından aleyhlerine kullanılacağı korkusundaydılar ve liberal düşünceleri veya Avrupai eğitimi olan subaylar teker teker öldürülüyorlardı.

Cemil Bey³⁹ gemiye binebildi; Muhtar Paşa zamanında canını kurtardı (...); Aziz⁴⁰ bir gemiye binmeden bizden sığınma istedi. André Fallières'in⁴¹ mihmandarı⁴² öldürüldü. Bütün bunlar, sokaktaki tek tük öldürmeler, askerler

³⁴ **Gauvain:** 1861-1931, Journal des Debats'nın müdürü

³⁵ **Gaulis:** "Temps"ın muhabiri

³⁶ **Taigny:** Hakkında bilgi yok.

³⁷ **Niyazi:** Arnavut kökenli; İttihat ve Terakki'nin liderlerinde. Enver Paşa ile birlikte Selanik'te II. Meşrutiyeti başlatanlardan. Önemli mevkilerde bulundu. Arnavutluk'a dönerken öldürüldü.

³⁸ **Enver Paşa:** (1881-1922) İttihat ve Terakki'nin kurucularından. Hareket Ordusunun önde gelenlerinden.

³⁹ Sarayın baş mabeyincisi.

⁴⁰ **Prens Aziz,** liberal düşünceleri ile tanınan Mısır Hidivi'nin kuzeniydi.

⁴¹ **André Fallières** (1875-1968) Fransa cumhurbaşkanı Armand Fallières'in oğluydu. Toplumsal sorunlarla özel olarak ilgilendi.

⁴² Rehber.

arasındaki kavgalarla birlikte belli bir paniğe neden oluyordu. Halk eski dönemin galip geldiğine inanıyordu ve bazıları da bundan mutluluk duyuyordu.

Ancak Selanik durumu izliyordu. Cumartesi ve Pazar günleri, Makedonya kaynaklı ve geçen Temmuz ayında aldığımız telgrafların aynıklarından aldık. İkinci ve üçüncü Ordu elde ettiği anayasanın korunmasını istiyordu.⁴³

Harekete geçtiler. Önce bunun bir blöf olduğunu zannettik, ancak bütün taburların tam bir disiplin ve düzen içinde yola çıkıp İstanbul'un birkaç mil uzağına geldiği, anayasanın korunması için teminat istedikleri öğrenilince, burada hava değişti.

Meclis'te mebuslar kendilerine güveni tekrar kazandılar; geçtiğimiz günlerde kendilerini göstermeye cesaret edemeyen birçoğu ortaya çıktı. 13'ündeki hareketin elebaşları yiğit ve namuslu askerler ve softalar onuruna gazeteler üç gün boyunca övücü yazılar yazdıktan sonra, bu sabah askerlerin pişman olduğunu, softaların kınanması gerektiğini yazıyorlar. Bu gazetelerden en uçtaki de yazısını şöyle bitiriyor: "Yaşasın Niyazi, yaşasın Enver!". Temmuz ayının bu iki kahramanı İstanbul'un kapılarında ve herkes korkudan titriyor. Neler olacak? Yaklaşan ordu, anayasanın devamından başka bir şey istemediği üzerine yemin ediyor ve subayları, yabancılara hiçbir sıkıntı çekmeyeceklerini söylüyor. Onlara inanıyorum ve yine inanıyorum ki 13'ünde zafer kazananlar öyle bir şaşkınlık içindeki hiçbir direniş göstermeyeceklerdir.

Tahmin edebileceğiniz gibi Peralı'lar ürkmüş durumdalar. Pangiri⁴⁴ bavullarını hazırladı ama nereye gidecek? Prinkipo'ya⁴⁵ mı yoksa Pera Palas'a mı? Madam V. her gece elçilikte yatacakmış gibi hazırlanıyor. Korkudan aklı başından gitmiş olanlar var -burada dolaşan saçma söylentileri tahmin bile edemezsiniz. Bu korkunun yaygınlaşması sıkıcı olur. Krizin bu gece veya en geç yarın çözülmesi herkesin yararına olur, temennim bu. Niyazi ve Enver ne istiyor? Tam teslimiyet, tahttan feragat, tahttan indirme yoksa intihar mı? Bunu yakında öğreneceğiz. En ciddi insanlar saat 4'ten bu yana tüm bu varsayımlar üzerine akıl yürütüyorlar. Bazen birinin bazen de diğerinin gerçekleştiği söyleniyor. Bazı memurlar, Şeyh-ülislamın tahttan indirme fetvasının an meselesi olduğunu söylüyorlar.⁴⁶ Bunun, 13'ü akşamı,

⁴³ Birinci Ordu, İstanbul'da; İkinci Ordu, Edirne'de; Üçüncü Ordu da Selanik'te üslenmişti.

⁴⁴ **Pangiri**, Arnavut kökenli Osmanlı Bankasının önce danışmanı, sonra müdürü.

⁴⁵ Büyükağa.

⁴⁶ Abdülhamit'in tahttan indirilmesi fetvasını Ziyaeddin Efendi okudu.

14'ü, 16'sına kadar cesaretleri kırılmış olanlar için nasıl bir zafer olduğunu düşünün ve Constans'ın, hükümdar arkadaşının kaderi üzerine neler düşündüğünü artık tahmin edin.

Bütün bunlar öyle heyecan verici ki, bu duyguları burada benimle paylaşmanızı isterdim. Hiçbir tehlike yaşamıyoruz; ancak zannediyorum ki, buraya geldiğinizde siz de bu heyecandan payınızı alacaksınız; çünkü bu iş birkaç haftada çözüme ulaşacak gibi değil. Bütün bu olup bitenlere Anadolu'daki olayları, konsoloslardan gönderilen telgraf yığınınını, M. C'yi (Constans olmalı ç.n.) atılacak adımlar için uyarmayı, ziyaretleri kabulü, yeni haber peşinde koşmayı da eklerseniz neden bazen sizi öpmek için sadece bir dakikam kaldığını anlarsınız. Mektuplarınız benim tek dinlencem; beni sıkıntılımdan uzaklaştırıyorlar. Diğer taraftan M. C'yi biraz harekete geçirmeyi başardım, artık neredeyse peşini bırakmıyorum. İyi yürekli M. Ledoulx⁴⁷ da benim gibi, elçilikte şu günlerde işlerin düzenli gitmesi için elinden geldiğince çalışıyor.

Neyse ki cumartesinden bu yana genç Dubail'imiz⁴⁸ var. Telgraflarda bize yardımı tam zamanında geldi.

(...)

Bu sabah, Madam Tinayre⁴⁹ ile Mireille Dubufe-Constans geldiler (...).

Salı: Kimse bu gece beni uyandırmadı. Bu sabah olayların hangi aşamasındayız bilemiyorum. Anayasa taraftarları hâlâ harekete geçmek için destek (üç veya dört tren) bekliyorlar. Bugün göreceğiz (...).

*Pera, 20 Nisan,
Salı, Saat: 17.30*

Gün beklemekle geçiyor. En saçma söylentiler etrafta dolaşüyor ve biz neler olup bittiğini anlayabilmiş değiliz. "Başkenti kuşatma ordusu" (Hareket ordusu ç.n.) - onlar kendilerine bu adı veriyorlar- ilerlemesine devam ediyor. San Stefano⁵⁰ önlerinde ve Yıldız'a götüren tepeler üzerinde şu an on beş bin asker toplanmış olmalı. Sürekli asker taşıyan trenler geliyor; bir-

⁴⁷ **Ledoulx**, 1859'da doğdu. mesleğe Şam'da çevirmen olarak başladı. İstanbul'da, Bursa'da çevirmenlik yaptı. 1907'de elçiliğin başçevirmeni oldu.

⁴⁸ **Dubail**; Pekin, İstanbul, Bern ve Bükreş'te ataşelik yaptı. La Haye ve Belgrad birinci katibi. Kariyerini tam yetkili elçi olarak tamamladı.

⁴⁹ **Tinayre**: Yüzyılın başındaki romancı. Türkiye'ye yaptığı yolculuğu anlattı.

⁵⁰ Yeşilköy

çok insan kamp kurdukları yeri ziyaret etmeye gidiyor ve döndüklerinde oradaki disipline hayran kaldıklarını anlatıyor.

Bu sabah, Hüseyin Hüsnü (Paşa ç.n.) (kendisini tanımıyorum) binlerce iki ilan dağıttırdı. Bunlardan birisi başkentteki askerlere sesleniyordu, onları anayasaya bağlılık yemini etmeye ve 13 Nisan günü kendilerini bu işe sokan gerici ajanları ihbar etmeye davet ediyor; diğeri de İstanbul halkına ve şehirdeki yabancılara, can ve mal güvenliğinin sağlanması yönünde bütün önlemlerin alınacağı sözünü veriyordu.

Bu arada Sarayda neler oluyor? Kimse bilmiyor. Karargâhtaki birlikler ne düşünüyor? Bu konuda da bir şey bilmiyoruz. Kabine ne yapıyor? Bunu herkes görebiliyor sanırım: şaşkına dönmüş haldeler!

Biraz önce Rifat Paşa elçiliklere imzasız bir mektubu ilettiler, buna göre birlikler İstanbul'a girdiğinde Beşiktaş önlerinde demir atmış bir Türk savaş gemisi elçilikleri topa tutacaktı. Dışişleri Bakanı mektubu ciddiye alıp almamakta kararsız, titriyordu.

Aslında tam da 1896'da yaşananın aynısı. O zaman da Sultan'a zaman kazandırmak ve elçileri korkutmak amacıyla böyle söylentiler çıkarılmıştı. Anlaşılan Madam Rifat bu emsalden habersiz, kocasını telaşa sevk etmiş olmalı!

Padişahın direnmesi oldukça şaşırtıcı olur. Herkes, sokakta, Babıâli'de, Cercle'de onun tahttan feragat edebileceğini veya indirilebileceğini konuşuyor. Yüz bir pare top atışını duymak için kulaklar dikilmiş durumda. Bugün mü olacak, yarın mı? Bütün her şey krizin cumadan önce sonlanabileceğini bana düşündürüyor.

Gaulis'in burada olmamasına o kadar üzülüyorum ki. Olsaydı nasıl muhabirlik yapardı... Gazeteler ne anlatıyor acaba? Dört gündür Débats ile Le Temps'ı açacak vaktim olmadı. Gaulis, Gauvain ve Taigny'ye mektuplarımda yazdığım olayları aktarın (...).

Saat yediden sekize kadar sultanın direneceği yönünde söylentiler dolaştı. M. C. bundan pek memnundu. Hatta Lacroix⁵¹ onun, Padişah zafer kazanırsa yüz kuruş bile vereceğini söylüyor! (...) Saat 9.30'da büyükelçiye çıktım. Albay Baumann⁵² da oradaydı ve gün içerisinde kuşatma kuvvetleri

⁵¹ **Leopold Lacroix**, 1878'de doğdu, 1904'te İstanbul'daki elçiliğe üçüncü katip atandı.

⁵² **Albay Baumann** (1855-1926), Makedonya'daki Fransız jandarma birliklerine kumanda etti. 1914-18 Savaşında Doğu'da savaştı. Meslek hayatını Korfu askeri misyonu başkanı olarak tamamladı.

arasında edindiği izlenimleri rapor ediyordu. Ona göre yarın akşam Eyüp sirtlarına ve Perşembe akşamı da Yıldız'ın önüne varmış olacaklar. Orada gördüğü paşalar kendisine bir çatışma yaşanmayacağını söylemişler, Selanik'ten gelen komitecilerle Kabine arasında görüşmeler devam ediyormuş. Olasılıkla yarın veya öbür gün, Makedonya birlikleri şu anki karargâhın Konstantinopl'dan uzaklaştırılması, karargâhtaki mevcudun azaltılması gibi taleplerini kabul ettirecekler. Şu albay çok başarılı. Birliklerin konumu üzerine bize ilettiği bilgilere zaten Delon⁵³ vasıtasıyla ulaşmış olmalıydık. Ne yazık ki Delon hiçbir zaman hiçbir şey bilmiyor.

Bu sırada Ledoulx da geldi. Komite ile Kabine arasındaki görüşmeleri doğruluyor. Komite, hiç kuşkusuz bir zafer kazanacak ve bu, büyük olasılıkla çatışma olmadan gerçekleşecek. Artık sultanın direnmesi söz konusu değil ve daha saat dörde kadar birçoklarının inandığı elçiliklerin topa tutulacağı meselesiyle de şimdi herkes gırgır geçmekte. Bütün bu konuşmalar sırasında, Dubail ile Siegfried deşifre edilmiş telgrafları getirip götürüyorlardı. Her dakika telgraf geliyor. Adana'da büyük tehlikede olan M. Godard'ın güvende olduğunu öğrendik; buraya dönmek için yarın Mersin'den gemiye binecek. (...)

*Pera, 21 Nisan,
Çarşamba*

Saat yedi buçuk; dışarıdaki olağanüstü güzel hava ve sakin sabah, devrimin tam ortasında olduğumuzu hiç belli etmiyor. Liberal Partinin yayın organı olan İkdâm gazetesinin Fransızca baskısı Indépendant'ı getirdiler. Bu gazete, 14'ü ve 15'inde Jön Türklerin Komitesi bozguna uğradığında zafer çiğlikleri atmıştı. İki gündür etraf daha sakindi.

Bu sabah diğer dört Türk gazetesi gibi yine zafer çiğlikleri atıyor, yoksa bütün Makedonya ordularından daha mı Jön Türk oldu? Benden "palinodie" (eski söylediklerinden dönme ç.n.) sözcüğünün anlamını sormuştunuz, Indépendant'ı okuyun anlarsınız!(...)

Bu öğleden sonra sadece uydurma bilgiler vardı. Gün boyunca her şey açıklandı, her şey önceden söylendi, her şey varsayıldı ve hiçbir şey olmadı. Kuşatma ordusu hâlâ şehrin kapılarında, sultan da hâlâ Yıldız'da. Bütün falcılar ve haber vericiler ne diyeceğini şaşırılmış durumdadır. Şimdiden bazıları Makedonya ordusunun çekileceğinin çığırkanlığını yapıyor. Gerçekte

---

⁵³ Delon, Elçiliğin askeri ateşesi.

olan, müzakerelerin sürdüğü ve bunların da zaman aldığı. Sonucu yarından önce öğreneceğimizi sanmıyorum. Bekleyelim.

Üçüncü ordunun öncü birliklerinin kamp kurduğu San Stefano bir gezi yeri oldu.(...)

Gelen birkaç kişi, orada Ahmet Rıza ile Partinin önde gelenlerinin bulunduğunu anlatıyor. Enver Bey de oradaymış, insanlar çevresini sarmışlar, alkışlıyorlarmış. Halk artık herşeyin barış içinde çözüme kavuşacağı görüşünde ve Pera'da da panik havası kalmadı. Sabah, hâlâ birçok insan kaçıyor ve sadece bavullarla dolu arabalar görülüyordu (Büyükada'da o kadar çok insan var ki ekmek sıkıntısı çekiliyor); güvenle beraber sokaklar hareketlenmeye başladı. Bu akşam Pera Caddesinde bir yığın insan vardı. Ne tuhaf halk. (...)

Bana gazeteleri okuyan yeni kişiden size bahsetmedim. Ajans Havas'dan M. Maury'nin bana tavsiye ettiği bir Ermeni. Birkaç aydır gazeteleri birçok yabancı muhabir için tercüme ediyor ve bu işi de büyük bir rahatlık ve akıllılıkla yapıyor. Bu M. Logothéti⁵⁴, adı bu, bana çok şey öğretiyor ve sabah saat dokuz olmadan büroma bilgiyle donanmış çıkıyorum. Yarın kendisini Madam Tinayre'le tanıştıracam. Bu zavallı kadıncağız oldukça şaşkın bir şekilde Pazar akşamı geldi. Ahmet Rıza ile görüşmeye gelmişti ama bu geliş iyi bir zamana denk gelmedi! Birkaç gün içinde belki seyahatinin amacını gerçekleştirebilir. Her gün beş dakika kaldığı otele uğruyorum. İki kez Moise ile kendisini dolaştırmak için Hakkı'yı yanlarına verdim. Yarın sizde İsmail Cenani ve Siegfried ile birlikte öğle yemeği yiyecek (...).

*22 Nisan,
Perşembe*

Dün akşam, tüm Ordunun başındaki üçüncü ordu komutanının, başkentini teslim koşullarını halletmek için buraya geleceğini öğrendik (...).

Perşembe sabahı, hiçbir haber yok. Sadece, başkentteki ordunun yavaş yavaş boyun eğdiğini ve Jön Türklere korku salan Beşiktaş açıklarındaki dört Türk zırhlısının Boğazdan uzaklaştırılacağını biliyoruz. Bunlar Makedonya ordusunun talep ettiği önlemlerin başlangıcı. Meclis-i Mebusan ile Ayan Meclisi'nin San Stefano'da toplantıya çağrıldığını da biliyoruz. Hareket ordusunun ortasında toplanan Meclis'in ne karar alabileceğini insan

---

⁵⁴ Acaba Royal ve Missir otellerinin müdürü Mr. Logothéti'nin akrabası mı?

kendine soruyor. Halk çok tedirgin. Bu bir türlü gerçekleşmeyen olayları bekleyiş, herkesin sinirini bozuyor (...).

Sabahtan akşama tüm Türkiye'den telgraflar. Saat dörtte zırlılar gidiyor; bu bir başarı!

Ne yazık ki İskenderun yakınlarında bulunan iki Lazarist^(*) büyük tehlikeler. Otorite yok, hükümet yok. Akbes'te büyük bir felaket olmasından çok endişe ediyorum. Zavallılar, 1896'da M. Cambon⁵⁵ tarafından kurtarılmışlardı, yeniden böyle bir tehlike içine düşebileceklerini tahmin etmiyordum. Saat altıda burada, San Stefano'da toplanan Meclis'in, sultanın tahttan indirilmesini talep ettiği söylentileri dolaşüyor. İyi haber alamıyoruz çünkü M. Constans tercümanlara oraya gitmeyi yasakladı. Buradan öyle görünüyor ki Ahmet Rıza ile Ayan Meclisi reisi bu meclisi beraber yönetiyorlar. Reşat'ı V. Mehmet olarak padişah ilan edecekler mi? M. Maury akşam yemeğinden sonra bunu söyledi. Diğer taraftan, Sadrazamı saat dokuzda gören M. Ledoulx şöyle diyor, böyle diyor, bir saat konuştuktan sonra aslında bir şey demiyor ve ben yine yarın ne olacağını tahmin edemedim yatacağım. Bazıları selamlık merasimi olmayacağını, bazıları Reşat'ın yöneteceğini, diğerleri de Abdülhamit'in her zamankinden daha çok alkışlanacağını söylüyor.

*Pera, 23 Nisan,
Cuma*

Bir bu eksikti o da oldu. Öğleyin Sadrazam (Tevfik Paşa ç.n.) her şeyin hallolduğunu açıkladı. Bu haberi hemen Paris'e tel çektik. Birlikler anlaştı, Sultan yerinde kalıyor. Herkes sekiz günden beri yaşanan bu belirsizlikten çıkıldığı için seviniyor.

Saat yedide Eyüp sırtlarında, Davut Paşa'da çatışmalar olduğu ve Makedonya birliklerinin bu gece İstanbul'a zorla girecekleri bildiriliyor! İşte Cuma akşam saat yedi buçukta bu durumdayız (...).

Yediyi çeyrek geçiyor: M. Ledoulx, şehirde Madam Pissard⁵⁶ ve çocuklarını, Madam Delon ve çocuklarını aratıyor. Lacroix San Stefano'daki meclise katıldı ve birçok kimseyi gördü. Orada her şey sakin; kimse bu gece İstanbul'un bir savaş alanına döneceğine ihtimal vermiyor.

(*) mülkiye'nin notu: Bir katolik tarikatı.

⁵⁵ İstanbul'da 1891 ile 1898 arasında elçilik yapan **Paul Cambon** hıristiyan azınlıkların, özellikle de Ermenilerin hamisiydi. Padişahın nezdindeki girişimleriyle olsun, Bakanlığa yolladığı mektuplarla olsun, Türk halk kitlelerinin taşkınlıklarını sınırlandırabilirdi.

⁵⁶ Madame Pissard'ın eşi **Leon Pissard**, Düyun-u Umumiye'nin genel müdürüydü.

Bense Cercle'de Gabriel Noradongyan Efendi⁵⁷ ile öğle yemeği yemiştim. Bana, varılan mutabakattan memnun olduğunu, önceki gün birliklerin şehre girmesi durumunda direnişle karşılaşacaklarından korktuğunu ve Kabine'nin tüm çabasının, çatışma yaşanmaması için iki orduyu uzlaştırmak olduğunu söyledi. Peki öyleyse daha sonra neler oldu? Neden Makedonyalılar (Hareket ordusu ç.n.) kuvvet kullanma kararı aldılar? Yeterli güçleri varsa iyi yaptılar diye düşünüyorum çünkü üç gün boyunca hareketsiz kalmaları herkesi endişelendiriyordu. Herkes uyurken ya da yataklarının altına sığınmışken şehre gece girmeyi ve bütün önemli noktaları, kışlaları vb. ele geçirmek istiyorlar.

Çarpışma olacak mı? Olasılıkla birkaç noktada olacak; ancak ne genel bir harp, ne de bir kıyım olacağına inanıyorum. Bütün bunlardan sonra Sultana neler olacağını kendi kendime soruyorum.

Sekize yirmi var: Elçilik civarında asayiş sağlamak için, panik sırasında çok sayıda sığınmacı gelebilir diye düşünerek birkaç denizci getirttik.

Dokuz buçuk: Akşam yemeği sonrası size yazıyorum. Siz'de, buradan geçmekte olan bir coğrafyacı M: Schrader, kurye Sarrien, Siegfried ve Dubail'i ağırladım. Büyükelçide de diğer sığınmacılar, Delon'lar, Deffes⁵⁸, Mirabel, Madam Pissard var. Benim davetlilerim, buradan daha az güvenli olmadığına inandıkları otellerine yatmaya gittiler (...).

Saat onu çeyrek geçiyor: Gece her zaman yükselen sesler. Aynı köpek havlamaları. Ne yazık ki dışarısını göremiyoruz, elçiliğin tüm panjurları kapalı.

Saat on bir: Büyükelçiye çıktım. Ledoulx, belli bir direnişten sonra Davut Paşa kışlasının alındığını, hemen ardından Seraskerliğe bağlı taburların kışlayı geri almak için harekete geçtiğini ve üç Makedonya taburunun trenle Sirkeci'ye doğru yola çıktığını biliyor.

Saat on bir buçuk: Deffès, Osmanlı Bankası ve Pangiri'nin evinden geldi. Bu gece hiçbir şey olmayacağını söylüyor. Birlikler sadece şehre yaklaşıyorlar ancak girmeyecekler. Harekat yarın öğle vakti olacak.

Sizi temin ederim ki hiçbir şey uydurmuyorum. Tüm bu yazdıklarım tamamen gerçek. Az daha unuttuyordum, saat dokuzla on arasında her ihtimale karşı denizcilere silah dağıttık (...).

⁵⁷ **Gabriel Noradongyan Efendi:** Nafia Nazırı. Daha sonra Dışişleri bakanı olacaktır.

⁵⁸ **Deffes:** Osmanlı Bankası Genel Müdürü.

*Pera, 24 Nisan,
Cumartesi, Saat: 07.00*

Saat beş buçuk: Silah ve top sesleri duyuyoruz. Bir grup asker elçiliği korumak için kapının önünde. Fransızca konuşan subay, Selanik ordusunca gönderildiğini, adamlarının Harp Okulu talebeleri olduğunu ve bütün elçiliklerin bu şekilde korunduğunu söyledi ve şehri alınmış kabul ettiğini ancak Gazhane üstlerinde Taşkışla'yı geri almak için çatışmaların devam ettiğini de ekledi. Size yazarken bile çok şiddetli silah ve top sesleri duyuyorum (...).

Akşam saat beş: Çatışmalar saat beş buçuktan öğleye kadar devam etti. İlk saatlerde iyi bilgi alamıyorduk sadece silah ve top sesleri duyuyorduk. Elçilik civarında oturan birkaç Fransız, yedi veya sekiz kişi, buraya sığınmıştı. Pera'da hiçbir panik yok; herkes kuşatma ordusunun nasıl mükemmel bir düzen içinde harekâtı yaptığına hayran, kendini güvende hissediyordu. Bütün mahalle korunuyordu; küçük gruplar halinde jandarmalar veya askerler her elçiliğin, konsolosluğun, otelin, her binanın önündeydi. Sokağın her köşesi korunuyordu ve eczacı Reboul tarafında olan kontrol noktaları tehlikeli bölgeye geçişi engelliyordu.

Birlikler aynı anda birkaç kışlayı kuşatmıştı: Gazhane üzerindeki Taşkışla topa tutuldu ve yarısı tahrip oldu. Teslim olmayan ya da öldürülmeyen askerler kaçmaya çalıştılar ve bu da birçok küçük sokak çatışmasına neden oldu.

Taksim'de işler daha ciddiydi. Taksim meydanındaki muhafız alayı ve Tophane kışlasındakiler direniyorlardı. Selanik'ten gelen birlikler Sıraselviler caddesindeki hastane önünde bulunuyorlardı. Topları vardı. Çatışmalar öyle şiddetli oldu ki ya top atışlarının yarattığı sarsıntıdan ya da mermilerden hastanenin birçok camı kırıldı.

Saat on bir buçukta kışla teslim oldu. Bütün bu çatışmalar sırasında, korunan sokaklarda insanlar, sekiz gündür yaşadıkları kâbustan kurtulmuş olduklarından dolayı mutlu, dolaşıyorlardı. Daha saat beş buçukta muhafızlarımızı görmeye gitmiştim. Sade asker gibi giyinmiş Harp Okulu talebeleri. Teğmenleri Fransızca konuşuyor ve emirlerini şaşılacak bir disiplin içinde uyguluyordu. Saat on bir buçukta, kışlaların ve İstanbul'un ele geçirildiği duyulunca (Tophane de Selanik'in eline geçmişti) bütün Pera bir bayram günüymüş gibi sokaklara çıktı. Ancak dükkanlar kapalı kaldı ve ortalıkta arabalar da görülmedi.

---

⁶¹ "...Biri İngiliz öteki Amerikalı iki gazeteci fotoğraf makinaları ile birlikte ateş altındaki bir köşeye yerleştiler. Biri ensesinden yaralandı..." Tinayre'nin romanından ...

Bu ortamdan yararlanıp hastaneye gittiğimde peder Garnier'yi orada buldum. Hemşire Jeanne harpten çok etkilenmişti! Çok önemli kayıp yoktu. Asker ve sivillerden birkaç yaralı tedavi görüyordu. Aralarında da çok ihtiyatsız davranmış olan iki Amerikan gazetesi muhabiri vardı.⁵⁹

Birliklerde kaç ölü var, bilmiyoruz. Halk arasında yaralı ve ölümler olduğu kuşku götürmez. Biz birkaç münferit olay biliyoruz, çok az, örneğin penceresinde serseri bir kurşunla neyse ki çok hafif yaralanan Gargiulo⁶⁰; yine serseri bir kurşunla ölen bir İtalyan denizci.

Öğle yemeğinden sonra heyecanlı anların yaşandığı Saint Pulchérie'ye gittim. Her iki tarafın askerleri arasında bir çatışma yaşanmıştı. Daha sonra biraz dinlenmek amacıyla döndüm ve şimdi size bu bölük pörçük mektubu yazıyorum. Bu kadar hadise arasında nasıl düzenli yazılabilir ki? (...)

Elçilikte hiçbir olay yok. Gündüz, şifrelemek ve şifre çözmekle, olaylar üzerine laflamakla veya bize sığınanlarla elçilik kapısı önünde dolaşmakla geçti...

Şu anda beşe çeyrek var, Pera sakin ve İstanbul'dan tedirgin edecek bir haber de gelmiyor. Öğleden beri, sadece sanırım çapulcuları korkutmak için tek tük ateş ediliyor. Yıldız ise, büyük bilinmeyen. Orada neler oluyor? Sabahtan beri birlikler Yıldız'ı kuşatıyorlar. Önderler ne istiyorlar? Sultan ne yapacak? Sıkıntılı bir halde bilgilendirilmeyi bekliyorum. Her durumda, ne olursa olsun, Selanik'ten gelen subayların nasıl cesaret, özen, zeka ve disiplinle işlerini yaptıklarını şimdiden belirtmek gerekir. Herkes bu konuda hemfikir.

*Pera, 26 Nisan,
Pazartesi; Saat: 9.00*

Cumartesi akşamı Pera ve İstanbul'da olaylar bitmişti ve geriye Yıldız ile Üsküdar'daki büyük Selimiye kışlası kalmıştı. Saray kuşatılmaya başlamıştı; ancak ne kuşatanların, ne de kuşatılanların niyetini kimse bilmiyordu. Yıldız civarındaki birçok kışla teslim olmuştu ama diğer kışlaların durumu neydi?

Gece sakin geçti. Sabah saat sekizde büyükelçi bana Saint-Esprit kilisesinde Jeanne d'Arc⁶¹ onuruna yapılacak ayin olursa, orada bulun-

⁶⁰ Gargiulo: ABD Elçiliği baş tercümanı.

⁶¹ İstanbul'da karakol görevi yapan savaş gemisi.

⁶² Anatole France (1844-1924)'ın Jeanne d'Arc'ın hayatı üzerine çalışması, polemiklere neden olmuştu.

mamızın iyi olacağı düşüncesini ilettili. Benim de fikrim buydu. Jeanne-Blanche gemisinin komutanı ve Siegfried ile gittik. Pera Caddesine gelir gelmez oradaki insanların kendilerine güveninin geri gelmiş olduğunu gördük. Herkes sanki bir bayram günüy müşçesine dolaşmaya başlamıştı. İki saat kırk beş dakika süren ayin, rahibin Jeanne d'Arc üzerine vaazı. Zavallı Anatole France⁶² burada olsaydı çok rahatsız bir çeyrek saat geçirirdi (...).

Dün Cercle'de öğle yemeği yerken pencereden gördüğüm o güzel gösteriyi hiç unutmayacağım: Niyazi'nin Arnavut gönüllülerinin merasimi. Sade, koyu mavi üniformalar içinde, kafalarında küçük beyaz takkeleriyle tepeden tırnağa silahlı yüzlerce adam. Nasıl bir yürüyüş ve coşkuydu o! Peralıların alkışları arasında dağlı ayaklarıyla kayarak ve ağır bir şarkı söyleyerek geçiyorlardı.

Bütün bu yeni yüzler başkentin fethedildiği izlenimini veriyordu. Yıldız tarafından geliyorlardı ve muzaffer oldukları hissediliyordu. Gerçekten de Yıldız'daki bütün birlikler savaşmadan teslim olmuşlardı ve Sultan da sarayında kalmıştı.

Orada tek başına, herkes tarafından terkedilmiş bir halde. Ne bir subay ne bir sekreter, Salt Cevat Paşa yanında. Bir da sanırım sarayın yüz doksan atının bakımıyla ilgilenen dört seyis.

Padişahla ilgili olup bitenleri kimse anlayamıyor. Tahtta kalacak mı? Tahttan feragâte mi zorlanacak? Yoksa, tahttan indirmek için Meclis'in oyu mu bekleniyor?

Öğleden sonranın bitimi mükemmeldi. Üsküdar'daki birliklerin de boyun eğdiği öğrenildiğinden herkes karşılıklı top atışlarının bittiğinden emin, mutlu ydu. Saat yedide şaşırđık. Korumamızı yapan subay, öğleden bu yana şehirde sıkıyönetim ilan edildiğini, dolayısıyla saat sekize kadar herkesin evine dönmesi ve daha sonra da çıkmaması gerektiğini söyledi (...).

Sıkıyönetim, şehri, kıyım yapmaya hazır binlerce Kürt ve Lazdan, entrikalar çevirmeye hazır hoca ve softalardan temizlemek için gerekli bir önlem. Birçok insan kurşuna dizilecek ancak bu kötü değil. Düzen önemli ve bunun sağlanması gerek (...).

Saat sabahın üçü: Taksim kışlası yanıyor. Şüphesiz, birkaç isyancı asker öç almak için ateşe vermiş olacak (...).

(...)

Şehrin alınması tamamlandı! Selanik'ten gelen ordu zafer kazandı ve bunu da her bakımdan hakediyor. Pera Caddesi hayale sığmayacak bir gösteriye sahne oldu: Düzenli düzensiz alaylar, tek tük Arnavut, kimileri yürüyerek kimileri arabalarda, sürü şeklinde tutuklular, mağlup garnizonun birlikleri, Saray'ın adamları kendilerini divan-ı harp önüne çıkaracak Selanik'ten gelen askerlerin arasında geçiyorlardı. Softalar, yüzlerce gerici, tutuklandı.

İşsiz güçsüz aylak takımı eğleniyor. Saat sekizde, bu gösteriden sonra zorla yatmaya gönderilecekler. Zavallı büyükelçi, briçi sıkıyönetimle mahvoldu...

Sultan hâlâ Yıldız'da. Öyle sanıyorum ki Selanik'ten gelen paşaların paşası (Mahmut Şevket Paşa ç.n.) hiçbir şey yapmadan önce tüm askeri ve siyasi önlemleri almak istedi. Düzeni sağlamak amacıyla geldiğini söylemişti ve dediğini yaptı. Bütün bunlar bittikten sonra Meclis Padişahı tahttan indirmek için karar alacak ve o, bu kararı uygulayacak.(...)

*Pera, 28 Nisan,
Çarşamba*

İşte oldu! Yaşasın V. Mehmet!

İşte, sonunda uzunca zamandır içinde yaşadığımız kâbustan çıktık. Sükûnet yeniden doğacak ve umarım karışıklıklar içindeki Küçük Asya^(*) durulacak.

Pazartesi sabahı, sıkıyönetim yüzünden, nelerin hazırlanmakta olduğu hakkında kesin bilgi elde edememiştik. Dün sabah herkeste tahttan indirmenin olacağı yönünde bir izlenim uyanmıştı, ancak kesin bir şey yoktu. Birliklerin hareketini, Yıldız'dan gelen tutuklu kafilelerini, İstanbul'daki askeri hazırlıkları, Dolmabahçe ve Çırağan rıhtımlarındaki hücumbotları görüyorduk.

Saat birde Pera Palas'a Sarrien'le öğle yemeğine gittim. Orada kesin olmayan istihbaratımız doğrulandı. Biliyoruz ki "eli kulağında". Hemen el-

---

(*) **mülkiye'nin notu:** Anadolu

çiliğe döndüm, Cuinet ile Ledoulx'yu istihbarat toplamak için gönderdik. Tekrar hızlıca Sarrien'le yemeğe döndüm, daha sonra saat ikide elçilikte top atışlarını beklemeye başladım. İlk top saat iki buçukta patladı. Ne mutluluk! Her taraf delicesine bir coşkuyla doldu. Bakanlığa tel çektikten sonra İstanbul'a gitmeyi denedim, ancak geçemeyince haberleri beklemek için büyükelçinin yanına döndüm. Pissard, Deffes, Ledoulx'dan haberleri aldık. Daha sonra şifreli mesajlar göndermek gerekti, öyle ki bu coşku dolu günü büromun sakinliği içinde geçirdim. Ancak çok heyecanlı olduğumu sizden saklamayacağım. Bir sultanın, özellikle de bir Abdülhamit'in tahttan indirilişini görmek bir kariyerde ne mutluluk. 13 Nisan'dan beri yaşadığımız günler hep hatıramda yer alacak (...).

*Tarabya, 3 Temmuz,
Saat: 08.00*

Telgraf (deşifre); İkinci nüsha; 96. N. 224

13 Nisan'da gelişen olaylar üzerine divanı harp tarafından yürütülen tahkikat bitmiş görünüyor. Devrik sultanın suçlanması Hükümetten istendi. Geçen Çarşamba Bakanlar Kurulu konuyu ele aldı ve çok uzun görüşmeler sonrasında Abdulhamit'in bir üst mahkemeye gönderilmemesi yönünde karar aldı. Birçok bakan, özellikle Ferit Paşa tahttan indirme fetvasının zaten bir hüküm olduğunu ve devrik sultanı ikinci defa yargılamanın mümkün olmadığını altını çizdiler.

A. BOPPE.